

Conflictul din Valea Uzului – minoritatea maghiară, statul național român și patria-mamă ungară

■ HORIA-ALIN LUPU

[Babeș-Bolyai University]

Abstract

The article presents one of the most recent (victimless) ethnic conflict between the Hungarian minority from Romania (more precisely the Székelys/Szeklers from Harghita county) and members of the Romanian majority over a war cemetery where both sides had claims of ownership and former combatants/war heroes interred. The conflict is put in the general context of nowadays Romanian-Hungarian relations, using the theoretical "triadic nexus" (national minority – nationalizing state – external national motherland) of interacting political fields provided by Rogers Brubaker. We can thus see the reciprocal influence between the three mentioned elements, and how they can work for both complicating and/or simplifying an already intricate reality.

Keywords

war heroes; ethnic conflict; nationality; triadic nexus; național state; național minority; external motherland; political field

Contextul

istorico-administrativ

În Valea Uzului, un sat astăzi părăsit (la 33 de km de comuna Sănmartin, Harghita, și la 25 de km de orașul Dărmănești, Bacău) aflat pe vechea frontieră de până în 1916 dintre Vechiul Regat (Moldova) și Imperiul Austro-Ungar (ținând de comuna Sănmartin, în fruntariile acestuia din urmă)¹ a fost înființat, anii 1926-1927 conform obligațiilor dreptului umanitar și al tratatelor internaționale semnate de România, un cimitir internațional. În 1919, în România luase ființă Societatea „Mormintelor eroilor căzuți în război” și ulterior Societatea „Cultul eroilor”, acestea având ca scop identificarea, centralizarea și amenajarea pe teritoriul României, mormintelor tuturor ostașilor români sau străini, „căzuți în timpul și din cauza războiului”².

Societatea „Cultul eroilor” s-a ocupat mai cu seamă de centralizarea și înhumarea osemintelor tuturor combatanților căzuți în zona Văii Uzului, zona unor operațiuni militare semnificative în anii de război, în care exista deja un cimitir al eroilor austro-ungari din 1917. Potrivit statisticilor

1 <https://pressone.ro/o-serie-de-evenimente-nefericite-cum-au-ajuns-la-violenta-romanii-si-maghiarii-in-valea-uzului/>

2 <https://once.mapn.ro/pages/view/175>

prezentate de aceasta, în zonă s-a realizat înhumarea rămășițelor a peste 1.900 de eroi, identificați și necunoscuți (incluzând cei peste 300 de foști combatanți austro-ungari îngropați în 1917), majoritatea maghiari, aparținând a șapte națiuni (maghiară, austriacă, germană, rusă, română, sârbă și italiană). Acestora li s-au adăugat, după Al Doilea Război Mondial, între 40 și 108 militari germani căzuți în luptele din zonă.

Conform lui Gergely András, primarul UDMR din Sânmărtin, în perioada post-belică cimitirul a ajuns în paragină, fiind folosit de localnici drept fâneată. Crucile de lemn s-au degradat și au dispărut, rămânând doar cele de piatră, unele din parcela civilă în care de-a lungul timpului au fost înmormântați și locuitorii decedați din Valea Uzului. În 1994 a fost ridicat un monument dedicat combatanților maghiari căzuți în Al Doilea Război Mondial³, iar în ultimii ani, din finanțări proprii și muncă voluntară dar și din donații ale unor fundații din Ungaria (conform primarului Gergely András) sau ale Ministerului Ungar al Apărării Naționale (conform ONCE, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor) pe situl cimitirului au fost executate de către Primăria comunei Sânmărtin mai multe modificări. Toate acestea fără aprobarea ONCE, organism înființat în 2004 și care gestionează, conform legislației naționale, domeniul mormintelor și al operelor comemorative de război la nivel de țară.

Dacă, conform primarului din Sânmărtin, aceste modificări au fost minore, (folosindu-se, conform lui Gergely András, schita cimitirului din 1917 aflată în arhivele militare din Viena)⁴ conform materialului ONCE⁵ în cimitir s-au așezat peste 600 de semne de căpătâi (cruci) cu însemne naționale maghiare, fără a se respecta planul original al necropolei din 1927 și instalându-se aceste cruci nu doar pe parcelele în care erau înmormântați eroi maghiari ci și peste cele ale combatanților celorlalte națiuni, singurele însemne naționale rămase în cimitir fiind cele maghiare. Aceasta, precizează același material, *în lipsa unui acord din partea ONCE*, contrar prevederilor dreptului umanitar și a înțelegerilor bilaterale româno-maghiare din domeniu.

Începând cu 2018, „Primăria orașului Dărmănești, jud. Bacău, a executat, în cadrul Proiectului *Reabilitarea Cimitirului Eroilor situat în Valea Uzului, la limita cu jud. Harghita*, aprobat de Comitetul interministerial, și cofinanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale (...) lucrări prin care au fost amplasate, în latura dreaptă a cimitirului, în care nu existau morminte de război în schițele originale ale necropolei, 50 de însemne de căpătâi (cruci creștine – destinate eroilor români, nota H. L.), un monument comemorativ din marmură, dedicat tuturor eroilor înhumați în necropolă, opt catarge având arborate drapelele celor șapte state care au militari înhumați în necropola de război (Austria, Germania, Italia, România, Federația Rusă, Serbia, Ungaria) și al UE, amenajând și o alee de acces la monumentul central”. Toate acestea, la fel ca modificările anterioare, realizate *în lipsa unui acord al ONCE*,⁶ și, conform unor surse, și a altor avize de specialitate necesare.⁷ Pentru întreg complexul de lucrări se avea în vedere o inaugurare oficială de Ziua eroilor, pe 6 iunie 2019.

3 https://www.hotnews.ro/stiri-europarlamentare_2019-23147848-video-george-simion-candidat-europarlamentare-spune-fost-batut-extremisti-maghiari-cimitirul-din-valea-uzului-unde-crucile-eroilor-romani-fusesera-acoperite-saci-negri-mai-multi-maghiari-acuzat-provoc.htm

4 <https://pressone.ro/o-serie-de-evenimente-nefericite-cum-au-ajuns-la-violenta-romanii-si-maghiarii-in-valea-uzului/>

5 <https://once.mapn.ro/pages/view/175>

6 <https://once.mapn.ro/pages/view/175>

7 <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23201658-video-dosarul-complet-conflictului-romano-maghiar-valea-uzului-cati-romani-sunt-ingropati-cimitirul-eroilor-disputa-teritoriala-problemele-legalitate-date-documente-oficiale.htm>

Conflictul

Pe 17 mai 2019, în timpul campaniei electorale pentru alegerile europarlamentare din 26 mai un grup informal maghiar numit Úzväölgyi Civil Akciócsoport – Grup Informal de Acțiune s-a deplasat la cimitir și a acoperit cu saci negri din plastic (în presă s-a vorbit de saci de gunoi) crucile individuale și crucea mare (troița) instalate de autoritățile din Dărmănești.⁸ Paradoxal, se pare că protestul a fost îndreptat în special împotriva UDMR, așa cum declară una din membrele grupului, Ladó Andrea, cea care după ce a protestat față de discursul lui Viktor Orbán de la întâlnirea anuală de la Băile Tusnad/ Tusnádfürdő din 2017 a fost brutalizată și scoasă de păr din mulțime (vezi înregistrarea video din materialul PressOne).

Aceasta a declarat PressOne că s-a căutat un gest de impact mediatic de genul celor de la Femen sau Pussy Riot, care să provoace autoritățile, și că protestul a fost față de „mica înțelegere” între factorii de decizie din Harghita și cei din Dărmănești (în contextul alianței din Parlament dintre PSD și UDMR, și în condițiile în care intervențiile în construcții făcute de primăria din Dărmănești în cimitir nu s-au făcut sub supravegherea unor specialiști în situri istorice), prin care să se amâne abordarea disputei legate de cimitir până după europarlamentare. „Elita maghiară – mai declara Ladó – și cea politică și intelectualii care ne reprezintă, este selectată astfel încât să nu spună nimic despre problemele noastre reale. Ei fac gesturi unilaterale și nu confruntă problemele pe care le întâmpinăm.” De asemenea ea și-a exprimat regretul că nu s-a gândit la reacția românilor la acțiunea întreprinsă și față de faptul că aceștia s-au simțit jigniți.

Scandalul s-a extins odată ce imaginile cu crucile acoperite au devenit publice pe internet, gestul fiind considerat unul de profanare⁹. În aceeași zi, George Simion, liderul Mișcării Unioniste, candidat independent la Parlamentul European, s-a deplasat în incinta cimitirului cu doi colegi de campanie, cu scopul declarat de a se documenta și filma ce se întâmplă. Ei au fost acuzați că vor să provoace și li s-a explicat că ar exista, la 10 km distanță în direcția Dărmănești un alt cimitir dedicat exclusiv eroilor români. Apoi, în timp ce transmiteau live pe Facebook, George Simion (și conform lui colegii de campanie) au fost agresați, li s-au furat telefoanele cu care filmau și ulterior au fost urmăriți cu mașinile de către un grup de maghiari pe terenurile din jur. La întrebarea lui Simion cine a acoperit crucile un maghiar purtând o bluză cu harta Ungariei Mari a răspuns „Dumnezeu”, iar un altul care a coborât dintr-o mașină i-a cerut să oprească filmarea „pentru că ce drept aveți aicea? (...) Țsta e drumul județean Harghita. Deci, ce drept ai aici?”, după care s-a apropiat în fugă strigând: „Dă-mi telefonul”.¹⁰

Atât George Simion cât și ulterior autoritățile din Harghita au cerut intervenția Poliției (cele din urmă pentru amplasarea ilegală a crucilor de către primăria Dărmănești). Consiliul județean Harghita a decis închiderea cimitirului și fixarea unui program de vizitare exclusiv duminică¹¹, iar ulterior, la 29 mai, închide-

8 <https://pressone.ro/o-serie-de-evenimente-nefericite-cum-au-ajuns-la-violenta-romanii-si-maghiarii-in-valea-uzului/>

9 Este semnificativă în context și folosirea unui titlu atât de tranșant/nenuanțat de către o publicație altfel mai degrabă echilibrată cum este Historia.ro: <https://www.historia.ro/sectiune/actualitate/articol/ungurii-au-profanat-crucile-eroilor-romani-din-cimitirul-valea-uzului-acoperindu-le-cu-saci-de-gunoi>

10 https://www.hotnews.ro/stiri-europarlamentare_2019-23147848-video-george-simion-candidat-europarlamentare-spune-fost-batut-extremisti-maghiari-cimitirul-din-valea-uzului-unde-crucile-eroilor-romani-fusesera-acoperite-saci-negri-mai-multi-maghiari-acuzat-provoc.htm

11 <https://www.news.ro/social/consiliul-județean-harghita-a-introdus-program-de-vizitare-a-cimitirului-militar-din-valea-uzului-1922405803062019061519022942>

rea completă, temporară, pentru 30 de zile ca urmare a unei decizii a primarului comunei Sânmartin, Gergely András. Motivul invocat era acela de a se pune capăt scandalului și a gestiona situația conflictuală¹², însă venea și în contextul în care mai multe organizații românești își anunțaseră intenția de a sărbători Ziua eroilor (6 iunie) la cimitir. În pofida acestei decizii, doar câteva zile mai târziu cimitirul a fost deschis pentru vizita vicepremierului maghiar Semjén Zsolt unul dintre cele mai puternice voci ale orbanismului alături de cea a premierului ungar și a ministrului de externe și susținător al autonomiei Ținutului Secuiesc.

Între timp, prin vocea președintelui său, Kelemen Hunor, UDMR a rupt, cu trei zile înainte de alegerile europarlamentare din 26 mai, protocolul de colaborare cu PSD până la soluționarea situației din cimitirul din Valea Uzului, invocând caracterul ilegal al construcțiilor comemorative dedicate foștilor combatanți români și complicitatea guvernului cu aceasta.¹³ Kelemen solicitase încă de la începutul lunii mai premierului Viorica Dăncilă oprirea lucrărilor demarate de autoritățile din Dărmănești în cimitir din, considerându-le ilegale și ofensatoare la adresa memoriei soldaților maghiari.¹⁴

La 6 iunie, de Ziua eroilor, sute de români membri ai frăției ortodoxe „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință” și ai Asociației „Calea Neamului” veniți din București și din filialele din țară, dar și o delegație din Dărmănești condusă de viceprimarul Mihai Buzatu, printre participanți aflându-se și clerici ortodocși, au încercat să pătrundă în cimitir pentru inaugurarea noilor construcții. Porțile acestuia au fost închise și în jurul cimitirului au făcut lanț uman circa 1.000 de maghiari veniți din zonele învecinate, printre care și politicieni și parlamentari UDMR.¹⁵ Conform unor surse, între manifestații români se aflau un număr semnificativ de susținători ai mișcării Noua Dreaptă și de membri (ultrași) ai galeriilor diferitelor echipe de fotbal.

Aceștia, în pofida opoziției jandarmilor, au reușit să rupă poarta și au intrat în cimitir (conform altor relatări pătrunzând și prin spatele acestuia), alungându-i pe maghiari, aruncând cu pietre și noroi în direcția acestora. Conform declarației unui participant român din Constanța, „i-am fugărit cu parul. Au plecat, așa că am putut să ne cinstim eroii țării așa cum se cuvine!” Maghiarii care erau de față s-au retras, iar potrivit Jandarmeriei nu s-au înregistrat victime. Concluzia trasă de Kelemen Hunor, după evenimente (și criticată de o parte a presei românești) a fost „Aceasta este adevărata față a României”.¹⁶

Etnie, naționalitate, naționalism

Desigur că stabilirea exactă a faptelor și a cronologiei lor, oricât ar fi de importantă, nu constituie scopul principal al acestui articol. În episodul descris avem de a face cu un conflict interetnic (sau între o minoritate națională și majoritari) cum sunt cele care nu au ocolit nici regiunea și nici România, după 1989 sau în perioade istorice mai vechi, și care prezintă numeroase ramificații și implicații. Acțiunile și

---

12 <https://www.g4media.ro/fata-urata-a-extremismului-comemorarea-rusinoasa-de-la-valea-uzului.html>

13 <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/udmr-a-rupt-protocolul-de-colaborare-cu-psd-1136361>

14 <https://www.mediafax.ro/politic/kelemen-apel-catre-dancila-cerem-premierului-sa-opreasca-denigrarea-memoriei-soldatilor-maghiari-18106644>

15 <https://www.rfi.ro/social-112093-scandalul-continua-la-cimitirul-din-valea-uzului>

16 <https://www.vice.com/ro/article/597jnz/conflictul-dintre-romani-si-maghiari-la-valea-uzului>, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23189994-atmosfera-foarte-tensionata-cimitirul-din-valea-uzului-imbranceli-jandarmii-care-separa-grupurile-romani-maghiari.htm>

politicile de acest tip sunt cel mai des considerate ca fiind *naționaliste* (uneori fiind etichetate și cu atributul *extreme*).

Una din cele mai citate și utilizate definiții ale naționalismului este cea aparținând lui Ernest Gellner, care îl descrie ca fiind „un principiu politic conform căruia unitatea politică și unitatea națională trebuie să fie congruente.”¹⁷ Unitatea națională este definită cultural, iar naționalismul clamează că statul și națiunea trebuie să coincidă. Ca sentiment și mișcare, acesta apare mai cu seamă din *lipsa* congruenței pomenite mai sus, datorată numărului prea mare de posibile națiuni și naționalisme raportat la numărul existent de state.

Gellner continuă cu circumscrierea termenilor definiției, stat și națiune. Pentru stat este folosită definiția weberiană, de agenție care posedă monopolul violenței legitime într-un teritoriu, națiunea și naționalismul neputând apărea în lipsa acestuia. Statul reprezintă organizarea și diviziunea muncii în domeniul asigurării ordinii în societate, și apare doar în a doua dintre cele trei mari etape ale istoriei (pre-agrariană, agrariană și industrial)¹⁸ iar națiunea este mai dificil de definit decât acesta.

Două elemente sunt importante în constatarea existenței unei națiuni, conform lui Gellner:¹⁹ existența unei culturi comune între membrii acesteia și faptul ca aceștia să se recunoască unii pe ceilalți, reciproc, ca aparținând aceleiași națiuni. Cele două criterii cumulative corespund celor ale heterodefinirii și autodefinirii, cel de-al doilea stabilind acele trăsături comune ale membrilor unui grup care le par acestora mai importante decât cele care îi diferențiază.

Autori precum Tom Nairn consideră naționalismul ca fiind „cel mai ideal și subiectiv dintre fenomenele ideologice”.²⁰ O abordare mai cuprinzătoare o au autorii care se referă la teorii ale naționalismului. Ted Robert Gurr²¹ vorbește de abordări instrumentaliste (pe care le împărtășește), primordialiste și constructiviste.

Astfel, adepții *primordialismului* susțin că procesul modernizării nu a dus la o slăbire a angajamentelor etnice și culturale ale comunităților, realitatea dovedind că aceste seturi de valori, mituri, narațiuni primordiale s-au menținut și chiar se reactivează în prezent.

Perspectiva *instrumentaliștilor* este oarecum opusă, aceștia percepând conținuturile valorice și scopurile legate de etnicitate ca pe niște instrumente, deservind scopurile și interesele reale, de sorginte economică, de prestigiu social sau de putere (cele din urmă aplicabile în cazul elitelor comunităților).

Constructivismul apare ca un punct de confluență al celor două abordări anterioare, urmărind punctele comune pe care *primordialismul* și *instrumentalismul* le-ar putea avea. Așadar, mobilizarea etnoculturală apare și datorită valorilor primordiale ale comunităților, care pot să fie diferite, pe un fond pe care competiția economică sau rivalitatea pentru bunuri simbolice îl poate amplifica, ajungându-se în unele cazuri la stigmatizarea competitorului/adversarului.

O perspectivă asemănătoare împărtășește Anthony D. Smith în lucrarea sa dedicată teoriilor despre naționalism.²² Acesta vorbește tot despre trei paradigme. Cea dominantă în literatură, numită de el *modernismul clasic* (devenit clasic toc-

---

17 Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1987), 1

18 Gellner, *Nations and Nationalism*, 5

19 Gellner, *Nations and Nationalism*, 7

20 Tom Nairn, *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism* (London: New Left Books, 1977) în Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism* (Routledge: London and New York, 1998), 46.

21 Ted Robert Gurr, *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflict* (United States Institute for Peace Press, Washington D. C., 1993).

22 Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism* (Routledge: London and New York, 1998)

mai prin frecvența folosirii sale) asumă faptul că naționalismul este o consecință a modernității, cauzat de aceasta și că nu putea să apară în lipsa ei. Analiza este mai nuanțată decât cea a lui Gurr legată de *instrumentalism*, deși cele două viziuni se supraun parțial. În cazul modernismului clasic apariția naționalismului poate fi în aceeași măsură un efect organic, neutru, neintenționat al modernității, cât și unul urmărit cu intenție și parte (ca mijloc) a agendei promotorilor săi. Ca factori ai modernismului, Smith vorbește despre capitalism, industrializare, stat, conflicte moderne, mesianism politic, tradiții inventate și comunități imaginate.

A doua este cea a *primordialismului/perennialismului* în care primul termen accentuează importanța identificărilor de tip național iar cel de-al doilea a vechimii acestui tip de manifestări, ele putând fi semnalate încă din antichitate, cazul tipic fiind cel al Israelului antic (dar poate și al Egiptului și al Greciei). Ideea comună este că acestea preced perioada modernă, chiar dacă modul lor de manifestare în vechime a fost diferit de cel de azi.

Varianta de sinteză propusă, numită *etnosimbolism*,²³ subliniază incapacitatea de a oferi răspunsuri complete atât a modernismului, mobilizarea datorată modernizării fiind precedată și făcută posibilă de existența unor simboluri anterioare reprezentând etnicitatea (teritoriu, limbă/dialect, religie, sărbători, mituri), cât și a *primordialismului/perennialismului*, construcția națională având nevoie de modernitate (un sistem economic, educațional, un aparat birocratic/administrativ). Dincolo de această paradigmă compozită, Smith mai vorbește despre influența contextului post-modernitate asupra naționalismului, identificând factori precum ideologia feministă, globalizarea, entitățile supranaționale (Uniunea Europeană).

Rogers Brubaker și relația triadică minoritate – stat gazdă – patrie-mamă

Unul din autorii care se înscriu în paradigma modernismului clasic prezentată de Smith, și cel mai important pentru contextul teoretic al articolului de față este Rogers Brubaker²⁴.

Brubaker folosește categoria de „naționalism” (o categorie extrem de proteică/versatilă) ca pe una practică și nu de analiză, „naționalismul așa cum există el”²⁵, nu abstract sau în general. Naționalismul la care se referă este cel *presupus/prezumat* de discursul și practica naționaliste și este tratat ca atare, nu ca o entitate reală, palpabilă.²⁶ Volumul său urmărește să descrie naționalismul, mai degrabă decât să îl definească sau să îi măsoare intensitatea (naționalismul, afirmă autorul, nu este o forță), și să răspundă la întrebarea *cum este el* mai degrabă decât la cea legată de ce este.

Lucrarea se ocupă de zona din Europa Centrală și de Est – Eurasia, aflată la confluența stăpînirii imperiilor habsburgic, otoman și țarist (al Romanovilor), teritoriu polietnic, polilingvistic și polireligios din estul și sudul Europei de Vest și Nord cu state mai compacte, consolidate și integrate.²⁷ Aici categoria de „națiune” a pătruns și a organizat realitatea din regiune începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, definind-o ca fiind mai degrabă multinațională decât polietnică, multilingvistică sau multireligioasă. Prin urmare, în acest areal, începând cu criza Imperiului Otoman din secolul al XIX-lea și culminând cu perioada de după Primul

23 Smith, *Nationalism and Modernism. A critical survey...*, cap.8

24 Rogers Brubaker, *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

25 Brubaker, *Nationalism reframed*, 3

26 Brubaker, *Nationalism reframed*, 10

27 Brubaker, *Nationalism reframed*, 3

Război Mondial, apar o serie de state noi (Polonia, Cehoslovacia) iar altele își extind teritoriile. După 1989-1990, naționalismele în această regiune se reafirmă, **reformulând** (reframing) naționalismul de după Primul Război Mondial.

La începutul anilor '90, țările din regiune au trecut printr-o triplă tranziție/ evoluție: naționalizatoare (în sensul de creare de stat național), democratizatoare și de trecere la economia de piață. Naționalismul este atât o cauză, cât și o consecință a creării de noi state/extinderii altora de după Primul Război Mondial, prin modificarea frontierelor politice. Naționalismul care (în conjuncție cu o varietate de alți factori) a creat aceste state este de un tip și a fost studiat mai pe larg²⁸, pe când cel care este generat de crearea lor (din nou în conjuncție cu o varietate de alți factori) este diferit și a fost studiat mai puțin.

Atât în anii 1920, cât și în anii 1990 naționalismele din zonă sunt reprezentate de o triadă de elemente:

1) Naționalismul „naționalizator” al noilor state independente/state reconfigurate (ai căror cetățeni sunt membrii minorităților naționale), exprimat în numele unei națiuni care constituie „miezul” acestora, înțelegând ca posesor legitim al statului care funcționează pentru ea²⁹. În ciuda faptului că deține propriul stat, această națiune se percepe ca slabă în termeni economici, culturali și demografici, ca urmare a discriminărilor percepute din trecut, care trebuie compensate folosind puterea/mecanismele de stat.

2) Naționalismul „țărilor-mamă”, care consideră că este dreptul și *responsabilitatea* lor să monitorizeze situația conaționalilor lor de altă cetățenie și să se preocupe de bunăstarea, drepturile și interesele acestora. Aceasta le pune adesea în divergență cu poziția/politicile statului naționalizator/gazdă.

3) Distinct de cele două tipuri de naționalism prezentate mai sus este cel al minorităților naționale propriu-zise. Acestea cer să fie percepute în termeni de „naționale” (și nu simplu „etnice”), recunoașterea statutului lor de către stat și o serie de drepturi colective culturale sau politice. Naționalismul lor este diferit de cel al „țărilor-mamă”, care adesea urmăresc seturi diverse de interese, unele non-naționale, putând renunța la unele obiective de sprijinire a conaționalilor atunci când o cer alte interese (spre ex. cele geopolitice)³⁰.

În capitolul 3 Burbaker³¹ se ocupă de ceea ce el numește **nexusul triadic minorități naționale, state naționalizatoare și patrii-mamă (externe)**. Acesta a generat cele două etape de afirmare puternică a naționalismului pe care le cunoaște secolul XX. Prima are loc după Primul Război Mondial (dar începută în secolul XIX, consecutiv cu procesul de decădere al Turciei otomane, odată cu prăbușirea celor trei mari puteri imperiale multinaționale din zonă (Imp. Otoman, Habsburgic și al Romanovilor), dând naștere unui „cordon” de state noi între Marea Baltică și Balcani. A doua se desfășoară după prăbușirea/dizolvarea URSS, a Jugoslaviei și Cehoslovaciei, dând naștere la peste 20 de state noi care se întind din Europa Centrală și de Est până departe în Eurasia și generând, așa cum ne arată evenimentele din Georgia și Ucraina, efecte și în secolul XIX.

Minorități naționale, state naționalizatoare și patrii-mamă (externe) nu sunt entități reale, palpabile, materiale, ci câmpuri politice variabile, dinamice și în cadrul cărora factori diverși se află în relaționare/competiție.

Minoritățile naționale nu sunt simple date etnodemografice, ci reprezintă poziționări (sau mai exact serii de poziționări) politice. Ele au trei elemente caracteristice:

28 Brubaker, *Nationalism reframed*, 4

29 Brubaker, *Nationalism reframed*, 4

30 Brubaker, *Nationalism reframed*, 6

31 Brubaker, *Nationalism reframed*

- afirmă în mod public apartenența la o națiune etnoculturală diferită de cea numeric sau politic dominantă în acel stat;
- cer recunoașterea de către stat a acestei apartenențe naționale distincte;
- solicită, pe baza acesteia, anumite drepturi colective culturale sau politice.

Tipurile de obiective urmărite și de politici adoptate diferă pe larg *între minorități*, dar adesea și *întra* (în interiorul lor)³², acoperind o mare varietate de variante de la minimalism (folosirea limbii materne în administrație și educație) până la maximalismul autonomiei depline și al secesiunii (în privința propriilor drepturi) și de la pasivism/absenteism la participarea în coaliții guvernamentale (legat de implicarea în viața politică a statului-gazdă). Nu de puține dată poziționările diferitelor mișcări, organizații, asociații, partide sau antreprenori politici individuali diferă, acestea/aceștia fiind în competiție pentru a *reprezenta* respectiva minoritate, căutând în același timp monopolul legitimității acestei reprezentări. Câteodată, rareori însă, însăși existența minoritară distinctă ca atare este subiect de controverse în interiorul comunității (ex. cazul rușilor din Ucraina).

Statul naționalizator – Brubaker preferă sintagma de *stat-naționalizator* celei de *stat național* pentru a accentua că este vorba de o poziționare politică (sau o serie de poziționări) dinamice ale acestuia, mai degrabă decât de o stare de lucruri statică. Caracteristică acestora este tendința de a vedea acest stat ca „nerealizat”, ca un stat-națiune (sau stat al unei anumite națiuni, și funcționând pentru aceasta) în devenire, încă nedesăvârșit în totalitate³³. Consolidarea sa, pentru/în favoarea unei națiuni „titulare” trebuie să se faca prin politici economice, demografice, lingvistice, culturale în favoarea acesteia, pentru a compensa presupusele dezavantaje/presupusa deznaționalizare din trecut la care aceasta a fost supusă.

Dincolo de acțiuni concrete în câmpul politic al *statului naționalizator*, contează mai ales dacă în rândul minorității și în patria-mamă a acesteia există *percepția* că acesta acționează ca să-și stabilească hegemonia sau să asimileze/discrimineze minoritatea/minoritățile naționale.

Aici explicațiile lui Brubaker intră ușor într-o zonă de sofistică.³⁴ Pe de o parte, el precizează că aceste percepții trebuie să fie „validate” sau „sustenabile” din punct de vedere social, fără însă a detalia. Pe de altă parte, recunoaște că în absența unor politici naționalizatoare ale acestui stat, legitimitatea cerințelor minorității/minorităților naționale devine chestionabilă, acestea având ca obiectiv, în fiecare țară în care există, să susțină o serie de demersuri privind propriile drepturi și interese, dar și să *impună* (față de terți – patria-mamă, comunitatea sau organizațiile internaționale) o *anumită viziune asupra statului-gazdă*, ca unul care promovează naționalizarea în favoarea „propriei națiuni”.

Câmpul politic al statului-naționalizator este de așteptat să fie dinamic, schimbător și format din politici propuse și adoptate de diferite agenții, organizații, partide sau chiar actori individuali, care urmăresc în mod consonant sau disonant, în colaborare sau competiție, să transforme statul într-un stat-națiune real, *al și pentru* o anumită națiune. Rareori acesta conține și poziționări care resping principiile și programele naționalizării în favoarea unor forme de pluralism cultural. Ca exemplu putem cita politica lingvistică (privind limbile națiunilor „titulare”) în statele succesoare ale URSS, altele decât Rusia.

Mai departe, autorul explică că, deși în câmpul politic al statului naționalizator este posibil ca politicile naționalizatoare să nu fie în întregime *asumate, articulate și conștiente*, este probabil, datorită unor motive istorice și instituționale, ca acestea

³² Brubaker, *Nationalism reframed*, 60-61

³³ Brubaker, *Nationalism reframed*, 63

³⁴ Brubaker, *Nationalism reframed*, 64-65

să fie astfel, și că este plauzibil ca ele să se fie oricum percepute ca atare de către minoritate/patria-mamă a acesteia³⁵.

Patria-mamă externă: acesteia îi corespund aserțiunile că naționalitatea împărțită contează și dincolo de frontiere și că țara-mamă este răspunzătoare și pentru conaționalii trăind în alte state, având dreptul și obligația să îi monitorizeze și să le promoveze drepturile și interesele.

Ca în cazul celorlalte două sintagme, există însă o varietate de moduri în care aceste obiective pot fi urmărite, ele uneori manifestându-se în competiție unele cu altele, de la intervenții directe și (putem observa în prezent) acordarea cetățeniei co-naționalilor aflați în alte state (după vechiul model german al cetățeniei acordate în funcție de apartenența culturală germană, copiat mai recent sub forma acordării dublei cetățeniei de către Ungaria și România) la (mai rar) contestare a însăși faptului că un stat are dreptul să intervină pentru indivizi/comunități care au o altă cetățenie decât a sa.

Minoritățile naționale, statele naționalizatoare și patriile-mamă (externe) sunt fiecare câmpuri relaționale, relațiile dintre ele fiind relații între câmpuri care au de asemenea și o dinamică internă. Acestea se monitorizează reciproc în permanență. În multe dăți informațiile dintr-un câmp extern sunt selectate (preluate selectiv) fie aleator, fie datorită unor reprezentări deja existente în câmpul intern, care funcționează pe post de filtru/sursă de distrosionare. Există trei caracteristici ale relațiilor dintre aceste câmpuri relaționale³⁶:

- interdependență accentuată a relațiilor *din interiorul* câmpurilor cu cele *dintre* ele;
- caracter *responsiv* și *interactiv* al acestei relații triadice;
- caracterul *mediat* al acestei relații, dat de faptul că răspunsul la o luare de poziții dintr-un câmp extern este influențat de o poziționare deja existentă în câmpul intern.

Nexusul triadic minoritate națională, stat naționalizator și patriemamă – studiu de caz Valea Uzului

Relațiile româno-maghiare pot fi configurate în cadrul nexusului triadic conceptualizat de Brubaker cel puțin de la începutul existenței statelor maghiar și român moderne, în forma Imperiului Austro-Ungar (dualist) și a Principatelor Unite, după mijlocul secolului XIX. Secuiei, o categorie/etnie distinctă dar care își afirmă cu fermitate apartenența la etnia/naționalitatea maghiară, trăiesc compact în județele Covasna, Harghita și estul județului Mureș (unde sunt majoritari), sunt de religie catolică spre deosebire de majoritatea celorlalți maghiari transilvăneni și reprezintă, conform recensământului din 2011³⁷, 609.033 (dintr-un total de 1.227.623 de maghiari trăitori în România), deci 49,6% din totalul populației maghiare din țară (în acest număr fiind incluși toți maghiarii din județul Mureș).

Zona în care aceștia viețuiesc forma „Scaunele Secuiești” medievale și este numită azi de locuitori Tinutul Secuiesc (Székelyföld în limba maghiară), dar acesta nu beneficiază de nicio recunoaștere de tip formal din partea statului român. Prevederile din Articolul I, alineatul 1 al Constituției României³⁸ care stipulează caracterul „național” și „unitar” al statului fac dificilă recunoașterea unei autonomii pe criterii etnice, așa cum cer o multitudine de voci ale maghiarilor atât din rândul

35 Brubaker, *Nationalism reframed*, 64

36 Brubaker, *Nationalism reframed*, 69

37 http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf

38 <https://www.constitutiaronaniei.ro/textul-integral/>

secuilor, cât și din cel al maghiarilor din România și Ungaria, o parte din ei factori decizionali. Dacă în alte regiuni ale țării (Moldova, Muntenia) folosirea heraldicii medievale tradiționale este acceptată sau încurajată, utilizarea drapelului secuiesc este adesea privită ca problematică de către autoritățile române.

Trebuie totuși menționat că în ciuda declarațiilor și a unei (atribuite de către politicienii români) „politici a pașilor mici” adoptate de către responsabilii comunității maghiare, prea mulți pași (mici sau mari) concreți spre autonomie, în afară de multe gesturi simbolice, nu s-au făcut. Aceasta pentru că, datorită majorității statistice, în zonele secuiești administrația publică este aproape exclusiv maghiară și limba maghiară este folosită oficial pe scară largă. Pe de altă parte, contrinutia celor două județe la PIB este una redusă, ele fiind îndeobște zone către care se redistribuie fonduri la nivel național.³⁹

Am putea vorbi, așadar, de o separare/enclavizare simbolică, pe ale cărei linii de demarcație se suprapun mai multe elemente. În cazul Valea Uzului nu vorbim de o zonă de conviețuire, ci de un sat pustiu aflat în zona frontierei dintre două regiuni (Transilvania cu Ținutul Secuiesc și Moldova), două etnii (secui/maghiari și români), suprapusă peste o fostă frontieră interstatală (Vechiul Regat și Transilvania încorporată Ungariei, în Imperiul Austro-Ungar) până în 1916, de-a lungul căreia s-au derulat în cele două conflicte mondiale ostilități în decursul cărora cele două naționalități s-au situate în tabere diferite – un teren aproape ideal pentru un conflict simbolic.

Backgroundul politic pare să fi pregătit o asemenea evoluție. La nivel de comunitate, rivalele UDMR (Partidul Civic Maghiar și Partidul Popular Maghiar din Transilvania) nu participă la alegerile parlamentare și încheie înțelegeri cu Uniunea, viziunea generală în privința viitorului comunității maghiare fiind similară și diferită de a mării majorității a partidelor și organizațiilor civice românești, aceasta deși UDMR este o prezență nelipsită în Parlament și aproape nelipsită de la guvernare/din coaliția parlamentară de sprijin a guvernului din 1990, respectiv 1996 – acest fapt implicând o coabitare și o colaborare aproape permanentă pe proiecte concrete cu partidele românești.

La nivelul relațiilor cu patria-mamă, idea oferirii celei de-a doua cetățenii (cea ungară) maghiarilor din afara frontierelor a înregistrat un succes major în rândul maghiarilor din România, aproximativ 515.000 optând pentru obținerea acesteia⁴⁰, discutabil dacă din motive de naționalism/pariotism maghiar sau pentru a-și extinde paleta oportunităților în contextul existenței unei Ungarii vecine ceva mai avansate economic și mai prospere. Acest lucru s-a petrecut în paralel cu alunecarea graduală a partidului de guvernământ maghiar (FIDESZ), a liderului Viktor Orban și a anturajului său apropiat (vicepremierul Semjén Zsolt, ministrul de externe Szijjártó Péter) spre autoritarism.

Unele din textele acestuia privind democrația iliberală și liberalismul nedemocratic au fost lansate chiar în discursuri la Școala de vară de la Tușnad/Tusnádfürdő în Harghita. În acest context, este interesant că, deși propriului statul UDMR este o organizație pluralistă, incluzând mai multe platforme ideologice⁴¹, mișcarea a susținut FIDESZ în cadrul Internaționalei Populare și a Partidului Popular European din care ambele fac parte și dând exemplul unei alinieri disciplinate și nedisonante față de linia partidului majoritar din Ungaria și a șefului acestuia, de tipul autorității de care se bucurau elitele conducătoare din modelul consociativ teoretizat de Arend

39 <https://cursdegovernare.ro/aportul-judetelor-si-regunilor-la-pib-decalaje-severe-intre-cele-2-3-romanii.html>

40 <https://www.hotnews.ro/stiri-politic-21330251-cati-maghiari-din-romania-dubla-cetatenie-votat-referendumul-din-ungaria.htm>

41 <http://r.udmr.ro/page/despre-noi>

Lijphart în anii '60⁴² asupra propriei comunități. Imaginile prezentate în materialul de presă de la începutul articolului, în care o protestatară (care de fapt încerca să adreseze niște întrebări în timpul discursului premierului maghiar) este prinsă de păr și astfel evacuată, sunt ilustrative.

De asemenea, ilustrativ este faptul că, protestând împotriva UDMR în mai 2019, la Valea Uzului, așa cum a făcut-o, respectiva activistă n-a realizat că va leza sensibilități ale românilor. Dacă, așa cum arată în analiza Clujului în perioada administrației Funar (trei mandate succesive), Bruaker și coautorii⁴³, în oraș exista un spațiu al conlocuirii firești, cotidiene interetnice care atenua și neutraliza în bună parte tensiunile etnice din zona publică, a politicii și mass-media, un asemenea spațiu a lipsit în Valea Uzului și se pare că este absent și în zona Secuimii.

În lipsa acestui spațiu, secuii au un sentiment al izolării și al nonapartenenței simbolice la România, pe care se pare că îl transmit (ca izolare și nonapartenență la zonă, prin diferite gesturi simbolice – considerarea sărbătoririi zilei drapelului național în Secuime drept provocare sau a zilei de 1 Decembrie drept o zi de doliu) minorității românești din zonă. Pornind de la faptul că, după 1919, secuii au ajuns literalmente să se regăsească cu regiunea în care erau majoritari ca făcând parte dintr-un alt stat s-a ajuns la utilizarea sloganului cu potențial vădit destabilizator „Székelyföld nem Románia!” („Ținutul Secuiesc nu face parte din România!”)⁴⁴, care a generat mult mai ofensatorul „Afară cu ungurii din țară!” al ultrașilor galeriilor românești de fotbal și al simpatizanților Noii Drepte.

În acest context, între Centenarul Marii Uniri și cel al semnării Tratatului de la Trianon, cu greu s-ar fi putut găsi o temă mai sensibilă (pentru toate componentele „nexusului triadic”) decât un cimitir al foștilor combatanți/eroilor de război revendicat de ambele părți. În care una dintre acestea „maghiarizează” mormintele combatanților aparținând altor națiuni (conform comunicatului ONCE bazat pe harta cimitirului din 1927), iar cealaltă „invadează” un spațiu dintr-un județ vecin, fără a consulta primăria care a avut în grijă cimitirul până în prezent (cea din Sânmărtin), ambele în lipsa aprobărilor cerute de lege. „Încuierea” cimitirului de către factorii de decizie din Harghita/Sânmărtin, mai puțin pentru delegațiile din Ungaria, și deplasarea în zona a vicepremierului maghiar, precum și perseverarea autorităților din Dărmănești în a inaugura parcela combatanților români de Ziua eroilor, în pofida solicitărilor venite din partea maghiarilor, au inflammat lucrurile la maximum. Din fericire conflictul a rămas fără victime, aceasta fiind mai degrabă regula decât excepția în lunga (și adeseori sincopata) conviețuire româno-maghiară.

Concluzii

Existența și consolidarea la conducerea Ungariei a unui partid și a unui lider cu tendințe autoritariste și antidemocratice (a se vedea referendumul privind migrații, cotrolul asupra presei, diferendele cu UE), existența naționalismului ca un capitol important al agendei acestora și propaganda electorală pe care aceștia o fac în Transilvania, alături de implicarea în diferite forme în viața comunității maghiare și secuiești este de așteptat să fi dus la o radicalizare a naționalismului maghiar din

---

42 Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration* (New Haaven – London: Yale University Press, 1979) în Levente Salat, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenței minoritare autentice* (Iași: Editura Polirom, 2001), 70.

43 Rogers Brubaker, Margit Feischmidt, Jon Fox, Liana Grancea, *Politică naționalistă și etnicitate cotidiană într-un oraș transilvănean* (traducere Andreea Lazar, Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale – Editura Kriterion, 2010).

44 Exprimat și de acea replică de mai sus („Ce drept ai aici? Asta e drumul județean Harghita!”) cu care a fost interpelat la Valea Uzului George Simion.

România. Existența pe scară largă a dublei cetățenii (maghiare) și înregimentarea UDMR până la absența oricărui critici față de FIDESZ/Viktor Orban accentuează cu siguranță această stare de lucruri.

Pe de altă parte, contează și faptul că nu există nimic concret în ceea ce am putea numi proiect de țară prin care autoritățile centrale să se adreseze, direct și specific, cetățenilor de etnie diferită și îndeosebi celor care trăiesc compact în anumite zone, fie aceste inițiative/proiecte economice, sociale sau culturale. Până în prezent singura idee cu aplicabilitate practică se referă la învățarea limbii române în școli după metodologia predării limbilor străine, care i-ar putea face vorbitori de română și pe cei care nu au avut niciun contact cu această limbă în colectivitate.

Așa cum modelul triadic poate provoca radicalizarea prin intervenția mai multor factori, el poate permite și aplanarea conflictului și diminuarea tensiunilor. O cale relativ accesibilă, mai ales în contextul relațiilor minoritate – patrie-mamă descris mai sus, este aceea a înțelegerilor româno-maghiare la varf. Exact ceea ce a inițiat Ministerul Apărării Naționale prin preluarea sub controlul propriu a cimitirului din Valea Uzului și demararea de consfătuiri cu omologii maghiari.⁴⁵ Este posibil ca, urmând acestei abordări, eroii de toate naționalitățile să ajungă să se bucure în final de liniștea meritată.

BIBLIOGRAFIE

Rogers Brubaker, *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996)

Rogers Brubaker, Margit Feischmidt, Jon Fox, Liana Grancea, *Politică naționalistă și etnicitate cotidiană într-un oraș transilvănean*, traducere Andreea Lazar (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale – Editura Kriterion, 2010)

Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1987)

Ted Robert Gurr, *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflict* (Washington D.C.: United States Institute for Peace Press, 1993)

Levente Salat, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenței minoritare autentice* (Iași: Editura Polirom, 2001)

Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism* (London and New York: Routledge, 1998)

Surse online (accesate la 18 august 2019):

<https://www.constitutiaromaniei.ro/textul-integral/>

<https://cursdegovernare.ro/aportul-judetelor-si-regunilor-la-pib-decalaje-severe-intre-cele-2-3-romanii.html>

<https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/udmr-a-rupt-protocolul-de-colaborare-cu-psd-1136361>

<https://www.g4media.ro/fata-urata-a-extremismului-comemorarea-rusinoasa-de-la-valea-uzului.html>

<https://www.historia.ro/sectiune/actualitate/articol/ungurii-au-profanat-crucile-eroilor-romani-din-cimitirul-valea-uzului-acoperindu-le-cu-saci-de-gunoi>

<https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23189994-atmosfera-foarte-tensionata-cimitirul-din-valea-uzului-imbranceli-jandarmii-care-separa-grupurile-romani-maghiari.htm>

---

⁴⁵ <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23225236-cazul-cimitirului-din-valea-uzului-representantii-mapn-discutii-omologii-din-ungaria-representanti-stator-care-morti-razboi-inhumati-acolo-vor-merge-fata-locului-pentru-cercetari.htm>

<https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23201658-video-dosarul-complet-conflictului-romano-maghiar-valea-uzului-cati-romani-sunt-ingropati-cimitirul-eroilor-disputa-teritoriala-problemele-legalitate-date-documente-oficiale.htm>

<https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23225236-cazul-cimitirului-din-valea-uzului-reprezentantii-mapn-discutii-omologii-din-ungaria-reprezentanti-statelor-care-morti-razboi-inhumati-acolo-vor-merge-fata-locului-pentru-cercetari.htm>

https://www.hotnews.ro/stiri-euoparlamentare_2019-23147848-video-george-simion-candidat-euoparlamentare-spune-fost-batut-extremisti-maghiari-cimitirul-din-valea-uzului-unde-crucile-eroilor-romani-fusesera-acoperite-saci-negri-mai-multi-maghiari-acuzat-provoc.htm

<https://www.hotnews.ro/stiri-politic-21330251-cati-maghiari-din-romania-dubla-cetatenie-vo-tat-referendumul-din-ungaria.htm>

<https://www.mediafax.ro/politic/kelemen-apel-catre-dancila-cerem-premierului-sa-opreasca-denigrarea-memoriei-soldatilor-maghiari-18106644>

<https://www.news.ro/social/consiliul-judetean-harghita-a-introdu-s-program-de-vizitare-a-cimitirului-militar-din-valea-uzului-1922405803062019061519022942>

<https://once.mapn.ro/pages/view/175>

<https://pressone.ro/o-serie-de-evenimente-nefericite-cum-au-ajuns-la-violenta-romanii-si-maghiarii-in-valea-uzului/>

<http://r.udmr.ro/page/despre-noi>

http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf

<https://www.rfi.ro/social-112093-scandalul-continua-la-cimitirul-din-valea-uzului>

<https://www.vice.com/ro/article/597jnz/conflictul-dintre-romani-si-maghiari-la-valea-uzului>